

СТРАДАЊЕ СРПСКИХ АРХИЈЕРЕЈА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Милован Парезановић*
Архиепископија
београдско-карловачка,
Београд

Апстракт: У току Првог светског рата са простора Србије и Црне Горе, уз сјошине хиљада припадника српског народа и неколико сјоштина свештеника и свештеномонаха, страдали су и архиепископи и што на различите начине: убијени, интернирани и прогнани у избеглиштво. У раду се прегледно приказује страдање архиепископа од аустроугарског и бугарског окупатора.

Архиепископи чије је страдање описано су: Митрополит Србије Димитрије (Павловић) (1905–1920), Митрополит скопски Викентије (Крцић) (1905–1915), Митрополит пећки Гаврило (Дожић) (1913–1920), Епископ нишки Доситеј (Васић) (1913–1933), Епископ шабачки Серије (Георђевић) (1905–1919), Епископ велешко-гебарски Варнава (Росић) (1913–1920) и умрели Митрополит рашко-призренски Нићифор (Перић) (1901–1911).

Кључне речи: архиепископ, Први светски рат, страдање, Српска Православна Црква, мучеништво.

1. Српска Црква уочи Првог светског рата

Православни Срби су, непосредно пре почетка Првог светског рата, били настањени у више области на просторима Краљевине Србије, Краљевине Црне Горе и Аустроугарске империје која је 1908. анектирала Босну и Херцеговину. Упоредо са тим, окупирани простори Србије и Црне Горе били су у канонско-правном смислу организовани на следећи начин:

* m.parezanovic@gmail.com.

1. Православна Црква у Краљевини Србији са центром у Београду, која се састојала од епархија: београдске (Митрополит Димитрије Павловић), жичке (упражњене 1913. услед упокојења Епископа Саве Бараћа), нишке (Епископ Доситеј Васић), шабачке (Епископ Сергије Георгијевић) и тимочке (упражњене 1913. због умировљења Епископа Мелентија Вујића). Почев од октобра 1912, у границама Краљевине Србије била је и Православна Црква у Старој и Јужној Србији са центром у Скопљу. Заузимала је простор који је ослобођен од Османске империје 1912. и састојала се из епархија рашко-призренске (упражњене 1911. умировљењем Митрополита Нићифора Перића), скопске (Митрополит Викентије Крцић), велешко-дебарске (Епископ Варнава Росић) и епархија дојранске, битолске, охридске, преспанске, струмичке и пелагонијске — упражњених 1913. одласком архијереја бугарске, то јест егзархијске и цариградске јурисдикције.¹

2. Православна Црква у Краљевини Црној Гори са центром у Цетињу, која се састојала од епархија: цетињске (Митрополит Митрофан Бан), захумско-рашке (Епископ Кирило Митровић) и пећке (Митрополит Гаврило Дожић).

Почев од првих дана рата, целокупни клир, народ, као и покретна и непокретна имовина Српске Православне Цркве били су изложени страдању, поготово на просторима Србије и Црне Горе. Такође и на просторима Босне и Херцеговине, Далмације и Срема страдао је изванредан број свештеника и оштећени су црквени објекти. Велики број свештеника — преко 500 — био је интерниран по разним логорима у Аустроугарској и Бугарској, или су пак држани као таоци на пругама, мостовима и другим стратешким објектима. Током Првог светског рата убијено је, највећим делом од Бугара, или је помрло по логорима од глади, око 400 свештеника и монаха. Известан број свештеника налазио се у избеглиштву (у Италији, Француској, Енглеској, Северној Африци и Грчкој), или у војним јединицама (као војни душебрижници, у болницама, депозитима, реконвалесцентним центрима, итд).

До краја 1919. Српска Православна Црква обухватала је области различитог културолошког и цивилизацијског наслеђа, политичког система и економског профила. У некима од ових области била је доминантна верска организација (у Србији и Црној Гори), а у некима је била измешана са другим верама, најпре са римокатоличком и исламском (у Аустроугарској, Босни и Херцеговини, Далмацији, Старој и

---

¹ Гардашевић 1971, 37–39.

Јужној Србији). Та ситуација неминовно се одражавала и на слободу деловања и положај архијереја и клира. Канонска и правна регулатива положаја Православне Цркве у наведеним областима била је различито дефинисана, што је додатно компликовало ситуацију, а која је коначно разрешена тек процесом уједињења српских црквених области после Првог светског рата, окончаним обнављањем Патријаршије на празник Сабора српских светитеља, 30. августа/12. септембра 1920.²

2. Страдање архијереја

2.1. Митрополит Србије Димитрије (Павловић) (1905–1920)

Већ првих дана рата, када су српска Војна команда, Влада, Скупштина и готово цео централни административни апарат државе били привремено измештени у Ниш, и сам Митрополит Димитрије нашао је ту прибежиште. Током готово годину и по дана боравка у Нишу, Митрополит је радио све што је могао да се одржи увид у стање свештенства и монаштва на простору који је окупиран од стране аустроугарске војске, као и на оном простору који је остао под српском контролом. У циљу подизања борбеног духа народа, а поготово припадника војске, Митрополит је пред Божић, крајем децембра 1914, објавио божићну поруку адресовану на команданта српских војних снага, регента Александра Карађорђевића, офицере и војнике, као и Божићну посланицу упућену српском православном народу у Србији и осталим областима.³ Митрополитова божићна порука читана је официрима и војсци током празничног тродневља по свим војним јединицама, а у исто време читана је народу и Божићна посланица током богослужења у црквама и манастирима који су били под српском влашћу.⁴

Иако у тешким условима избеглиштва, Митрополит Димитрије није клонуо духом већ је вршио архипастирске дужности у новонасталим околностима, трудећи се да што више помогне унесрећеном народу и свештенству. У том контексту, имао је у виду и онај део народа који је избегао ван граница Србије, тражећи уточиште од страдања и аустроугарских злочина под окриљем савезничких држава. Зато је, у својству духовног поглавара српског народа, крајем марта 1915. године упутио

---

² Веселиновић 1971, 13–35.

³ Живојиновић 2013, 216.

⁴ Живојиновић 2013, 217.

писмо захвалности кардиналу Леону Амету, надбискупу Париза (1908–1920), првој личности Римокатоличке Цркве у Француској, у којем је исказао захвалност што је приликом прославе Дана Србије, одржане током месеца марта 1915. године, како у свим француским школама, тако и у школама које су под управом Римокатоличке Цркве, било изречено много речи о херојству српског народа у борби против заједничког непријатеља. Нарочито је истакао чињеницу да је српски народ вековима био штит Европе у борби против исламске инвазије са Истока.⁵ У одговору, датираном 31. марта 1915. године, кардинал Амет је изразио наду да ће српски народ и његова духовна мајка, Српска Црква издржати и ову борбу и ускоро победоносно славити.⁶

Крајем октобра 1915. Митрополит Димитрије кренуо је из Ниша у одступање преко Краљева и манастира Студенице. У манастиру је провео неколико дана, саветујући се са студеничким архимандритом Серафимом шта да се уради са ћивотом Светог Стефана Првовенчаног. На основу ранијег историјског искуства знали су да су монаси спашавали свете мошти тиме што су их похрањивали на сигурније место. После преписке са Љубомиром Давидовићем, министром просвете и црквених дела и на основу одлуке Министарског савета (Владе) од 21. октобра 1915, Митрополит одлучује да склони ту светињу пред најездом непријатеља на сигурно место.⁷ Митрополит Димитрије и студенички монаси — архимандрит Серафим Балтић, јеромонах Антоније Драговић и Радомир Драговић, искушеник, кренули су из Студенице и преко Рашке и Косова дошли до Пећке патријаршије, где их је братски дочекао и пружио им помоћ Митрополит Гаврило Дожић.⁸ Потом су, током првих дана новембра 1915. године, преко Андријевице и Колашина стигли до Подгорице. Склањајући ћивот са моштима Светог Стефана Првовенчаног — Преподобног монаха Симона, испред аустроугарске окупације, сходно споразуму митрополитâ Димитрија и Митрофана, нашли су прибежиште у Манастиру Острог, где су боравили од 22. новембра 1915. до 27. априла 1919, када су кренули опет ка Студеници, преко Никшића, Зеленике (Херцег Нови), Сарајева и Београда.⁹

Пошто је провео извесно време код Митрополита Митрофана на Цетињу, Митрополит Димитрије је крајем децембра 1915. прешао у Италију преко Скадра и Валоне. Он је, заједно са највишим представницима војне команде и административног апарата, одступио из Срби-

⁵ Живојиновић 2013, 262.

⁶ Живојиновић 2013, 263.

⁷ Јанковић и Храбак 1976, 189–190.

⁸ Радић 2011, 511–517.

⁹ Кондић 2009, 147–150.

је, јер је Пашићева идеја била да земљу привремено треба да напусте све борбене војне снаге и сви највиши представници војних, цивилних и црквених власти. Уз њих су били и неки од ученика Београдске богословије који су управо окончали школовање. Тако се десило да су, приликом одступања, у Скадру, током јануара 1916. замонашени Благоје, наречени Јустин (Поповић) и Милан, наречени Иринеј (Ђорђевић).

Будући да су остали епархијски архијереји: Сергије шабачки, Доситеј нишки и Викентије скопски, као и умировљени рашко-призренски Нићифор, одведени у бугарско заробљеништво, у Србији за време рата није било ниједног активног архијереја. Истовремено, у Београду је све до свога упокојења, 16. октобра 1916, пребивао умировљени Епископ нишки Никанор (Ружичић) (1898–1911), живећи повучено и као тежак болесник у веома оскудним условима.¹⁰ Треба нагласити да заиста служи на част тадашњој српској влади, што је и поред свих проблема које је имала на терету, водила рачуна и о Епископу Никанору, јер је на седници, одржаној 25. маја 1916. године на Крфу, донела одлуку да се „да кредит владици Никанору који је остао без средстава у Србији“.¹¹

Митрополит Димитрије је 9. јануара 1916. године писао из Рима министру просвете и црквених послова Љуби Давидовићу на Крф о својој намери да се врати у Србију. У том правцу су га наводиле мисли и брига о преосталом народу и свештенству под непријатељском окупацијом. Ради тога је био спреман на лично понижење и највеће жртве тако што би у Швајцарској ступио у непосредни контакт са дипломатским представницима Аустроугарске, изјавио лојалност и тражио да га помогну у вршењу његове црквене службе. Он је управо из тога разлога отишао из Рима у Париз, а потом у Женеву. Но ипак, није ступио у контакт са аустроугарским дипломатама. Влада је била против тога, сматрајући да Митрополит из општих разлога не би требало да се враћа у Србију, већ да иде у манастир Хиландар, како је одлучено на седници од 26. маја 1916. године.¹² Коначно, средином 1916. Митрополит је позван да из Женеве дође на Крф, где су за њега биле обезбеђене просторије за стан и канцеларију.

Крајем августа 1916. године, по добијању вести од поверљивих особа, Митрополит Димитрије је писао министру просвете и црквених дела да се свештенство у окупираној Србији налази у тешком положају. Он је предлагао да се донесе одлука да се, по повратку у земљу,

---

¹⁰ Вуковић 1997, 357.

¹¹ Јанковић и Храбак 1976, 303.

¹² Јанковић и Храбак 1976, 304.

свештеницима исплати дуплирана дотадашња сума коју су примали на основу бира из државне касе. Нешто касније је тражио и да се за избегле ученике из Србије, који су се налазили у Француској, организује верска настава. Током месеца новембра 1916. године молио је да се изда наређење избеглом свештенству свих епархија да се за све црквене потребе обраћају директно њему.¹³ Упоредо са тим, период боравка на Крфу Митрополит Димитрије је испунио редовним богослужбеним животом и молитвама за упокојене војнике и страдали народ, али и посетама војним логорима и стационарима, војним болницама и реконвалесцентним центрима и депозитима војске. Такође, имао је и динамичан административни рад у оквирима могућности са којима је располагао. Он се одвијао у два правца: старању о избеглом свештенству и интернираном свештенству, као и старању о њиховим породицама. У таквим оквирима се одвијала и његова сарадња са Црвеним крстом и осталим добротворним установама.¹⁴

Митрополит је, непосредно пре повратка у Београд током децембра 1918, дочекао крај рата уз српску владу и војну команду на Солунском фронту, боравећи у Солуну, а потом и у Битољу. О тежини свог положаја током рата написао је потресно сведочанство у писму Митрополиту Митрофану, где између осталог вели:

„Ја сам, после дугог потуцања и лутања по туђем свету, на послетку стигао овде у своју резиденцију, у првој половини прошлог месеца. Код куће нигде ништа нисам застао. Све је однесено, а сама кућа потпуно је упропашћена. Сада се налазим већ у трећој туђој кући од како сам се вратио. И у овим кућама много је упропашћено. Узели смо за дуже време и четврту туђу кућу, али се не зна кад и она може бити оправљена и намештена. Ни на што сести, ни на што лећи“.¹⁵

Наведене речи Митрополита Димитрија из његовог писма, упућеног 1. јануара 1919. Митрополиту Митрофану на Цетиње, најбоље илуструју с једне стране затечено стање митрополитског дома, док с друге стране снажно наглашавају трагичну судбину Српске Цркве током Првог светског рата, када је била изложена великим искушењима, претрпевши ужасна страдања у људству и материјалним добрима.

---

¹³ Радић 2007, 200–203.

¹⁴ Средојевић 2017, 402–414.

¹⁵ Кондић 2011, 30.

2. 2. Митрополит скопски Викентије (Крцић) (1905–1915)

Страдање клира и верног народа у окупираној Србији током Првог светског рата је нарочито забележено на просторима које су под своју контролу ставили Бугари. Следствено, нарочити пример у том погледу тиче се и мученичког страдања Митрополита скопског Викентија (Крцића).¹⁶ Тим поводом, у извештају Међународне комисије о бугарским злочинима почињеним у Србији 1914–1918. наведено је, између осталог, следеће:

„Најпре су убијани свештеници, учитељи, председници општина, као и утицајнији и виђенији људи. Изговор који су Бугари користили, гласио је: „српски комита“, „србоман“. Велики број људи је завршавао у затвору, а њихова родбина их никада више није видела. Многи су били одведени од кућа под изговором да их одводе у Бугарску где ће бити интернирани, али су их на путу поубијали. Други су пак били масакрирани у својим пребивалиштима. Лешеве неких жртава су пронађени, а неки су ишчезли. Преживели становници претпостављају да су многи лешеве спаљивани или бацани у реку. На свим лешевима који су пронађени, били су видљиви трагови од убода ножа или бајонета.

Међу убијеним Србима прво место заузимају свештеници. Њихов број је већи од 150. Има примера да су били убијани у групама већим од 20, а затим су бацани у неку јаму. На ископаним лешевима уочене су ране нанешене убодом бајонета. На једном лешу избројано је 74 убода ножем. На челу листе масакрираних свештеника налази се митрополит Вићентије из Скопља. Он је био ухапшен у Призрену, где се био повукао испред бугарске армије. Из Призрена је одведен у правцу Скопља, али је уз пут нестао. Располажемо доказом да је напустио тај град под бугарском војном пратњом. Више исказа то потврђује, нарочито исказ католичког бискупа из Призрена, монсињора Миједија, [надбискуп скопски 1909–1921; надбискуп скадарски 1921–1935], који је издејствовао код бугарских власти да митрополита Вићентија не спроводе пешке, већ колима. Људи из околине изјављују да је његов леш био спаљен. У недавном писму председник бугарске владе М. Теодоров је признао убиство митрополита Вићентија, које је извршено у Качаничкој

---

¹⁶ Вуковић 1997, 74.

клисури. Отворен је судски поступак против поручника Попова, оптуженог за ово убиство“.¹⁷

Такође, међу малобројним подацима који су сачувани у вези са убиством Митрополита Викентија, нарочито место припада извештају који је парох попвачки поднео Архијерејском намеснику у Косовској Митровици. У овом извештају стоји:

„Митрополит Вићентије и његов ђакон Цветко Нешић, ухваћени су оба у Призрену 23. новембра 1915. и ноћом су доведени у Урошевац, ту су преноћили 25. нов. Ноћом су их извели из затвора, повезали за бандере са жицом гвозденом, две канте гаса понели те су их посули по глави, онда их запалили и тако су изгорели обојица.“¹⁸

Осим тога, син ректора Призренске богословије, проте Војислава Катића, Реља Катић, био је уз свог оца када су Митрополит Вићентије и свештеници из Призрена били ухапшени. И његово сведочење о последњим данима Митрополита Викентија је драгоцено и гласи:

„Када се говорило о овоме увек је недостајао један значајан детаљ, да је поред других мотива за ово безбожничко убиство, један од разлога био и пљачка. Бугари су га прво опљачкали, па га онда убили заједно са његовим ђаконом Цветком, на путу између Урошевца и Гњилана. Досадашње приказивање његовог убиства не разликује се од „стандардних“ бугарских злочина овакве врсте, које су они за време Првог и Другог светског рата спроводили над српским народом, а који су по крволоштву, примитивизму и пљачкаштву, понекад превазилазили злочине и њихових господара Аустро-Немаца. Истина, по причању мога пок. оца не могу се у овом злочину искључити ни прсти тадашњег егзархијског митрополита у Скопљу Неофита, али у то ми се овде нећемо упуштати. Ја ћу овде изнети само казивање мог пок. оца који је тада био професор Богословије у Призрену и био ухапшен са митрополитом, осталим наставницима Богословије и призренским свештеницима. Он га је чак рукоположио за свештеника, јер је до тада био у чину протођакона. То је било на његовој последњој архијерејској Литургији коју је одслужио у Саборној цркви у Призрену, непосредно пре повлачења српске

---

¹⁷ Ђурић и Стевановић 1989, 627.

¹⁸ Јевтић 1987, 745.

војске у Албанију. Тој служби присуствовао је и стари краљ Петар. Био сам дете и сећам се како смо прилазили да пољубимо руку седом краљу и како нас је он миловао по коси.

Ствар са хапшењем митрополита Вићентија према казивању мога пок. оца одиграла се овако. Митрополит се са српском владом и врховном командом повукао у Призрен. Влада је заседала у Призренској богословији. Сви ђаци са наставницима били су припремљени (чак су и мале коњиће набавили) да пођу са војском у Албанију. На изричит захтев Николе Пашића било им је наређено да они морају остати у земљи да народ не би био сасвим обезглављен: под претпоставком да ће их Бугари као свештена лица поштедети. Према казивању мога пок. оца влада је предала митрополиту и већу суму новца у злату да би њоме, по потреби, могао да помаже народ. Бугари су сазнали за ово, па су зато пљачку и убиство испланирали на следећи начин. Митрополита, свештенике и наставнике потерали су по лапавици пешице за Урошевац (60 км.) и прво их затворили у српску цркву у Урошевцу. Да би камуфлирали своје разбојништво, сутрадан све затворенике, осим митрополита и његовог ђакона пустили су кућама. Сећам се да ми је отац причао да када су пре одласка отишли код њега за благослов, да им је благосиљајући их, махао рукама да се што пре удаље. Сутрадан митрополита и његовог ђакона потерали су пешице за Гњилане и успут, пошто су претходно извршили пљачку, убили их. Прича се, да су их затим полили бензином и спалили. После 10 дана од повратка у Призрен, Бугари су поново покупили све бивше затворенике и отерали их у бугарске логоре. Мој отац је био отеран у заробљенички логор у Горње Паничерево а прота Стева Димитријевић, са својом групом, био је спроведен у логор у Карлово. Када се њихов број, услед умирања због тифуса и глади смањио, онда су их све покупили у један затвор у Горње Паничерево, где су се мој пок. отац и прота Стева Димитријевић поново нашли заједно. Иначе, Бугари су према њима најзверскије поступали. Пошто су у логору у највећем броју заробљеници били свештеници, Бугари су им забрањивали да одржавају свакодневна богослужења¹⁹.

2. 3. Митрополит пећки Гаврило (Дожић) (1913–1920)

Пошто је извештан период у почетку рата провео у саставу црногорске војске, и то од почетка августа до краја септембра 1914, Митропо-

---

¹⁹ Катић 1989, 11.

лит пећки Гаврило (Дожић) је до краја месеца октобра радио на организовању рада Црвеног крста у Пљевљима. У своју резиденцију у Пећкој патријаршији вратио се почетком новембра 1914. године и ту боравио до аустроугарске окупације. Током 1915. па све до окупације, вредно је радио и у метохијском одбору Црвеног крста на помоћи свима који су били угрожени ратним страдањем.²⁰ Сву помоћ коју је имао на располагању пружио је српској војсци и избеглицама приликом одступања, децембра 1915. Истовремено је помогао и Митрополиту Димитрију и свештеницима који су са њим одступали. Већ првога дана по запоседању Пећи и Метохије, аустријска војска је, 24. новембра 1915, интернирала Митрополита Гаврила (Дожића) у манастир Пећку патријаршију, где је остао све до 4. децембра, када је ухапшен и стражарно спроведен у логор Цеглед у Мађарској, о чему је он оставио својеручни запис:

„Непријатељске аустро-угарске трупе окупирале су Пећ и моју резиденцију Пећку патријаршију 24. новембра 1915. године. Од 24. новембра па до 4. децембра 1915. године завојевачи су ме држали у мојим собама затворена под јаком стражом; 4. децембра 1915. године избацили су ме из моје резиденције са неколико свештеника и послуге и прогнали ме за Маџарску у логор Цегледски. У Цегледу су ме држали до почетка 1917, а тада су ме прогнали на фронт, на обале Јадранског мора где су ме држали као таоца до доласка наших трупа у октобру 1918. године. У току од 24. новембра 1915. године па све до 23. октобра 1918. године непрестано су ме држали под притиском војничке страже те сам, без обзира на мој чин и положај, трпио и голоотињу и босотињу и студен и глад и свакојако понижавање и малтретирање. У току 1915. и 1916. године на Рашкој, у Београду и Цегледу често сам пута био саслушаван односно мога бављења у Босни 1914. године с војском одакле сам описао у петровградском „Новом Времену“ злочинства, која је аустро-угарска власт починила пред рат и у почетку рата над српским живљем у предјелима Фоче, Горажде, Праче, Калиновика и других мјеста Босне и Херцеговине“.²¹

Митрополит Гаврило се више пута јављао из интернације Митрополиту Црне Горе, Брда и Приморја Митрофану, тражећи његову интервенцију код Генералног гувернера на Цетињу да буде ослобођен или бар

---

²⁰ Радић 2011, 140.

²¹ Кондић 2010, 643.

премештен у неки манастир.²² То му није било уважено, јер је био познат као непомирљиви противник Аустроугарске, што је и доказао својим учешћем на бојном пољу, храбрећи црногорску војску у борби против аустроугарске војске.²³ Одмах по ослобођењу из аустријског ропства, дошао је на Цетиње где је дочекао и поздравио српску и савезничку војску, 31. октобра 1918. Почев од првог тренутка интензивно се укључио у процес уједињења Црне Горе и Србије, у својству посланика Велике народне скупштине у Подгорици, која је донела одлуку о уједињењу. Њему је припала част да буде на челу 18 заступника народа у Црној Гори који су саопштили одлуку о уједињењу пред регентом Александром у Београду.²⁴

2. 4. Епископ нишки Доситеј (Васић) (1913–1933)

Познат као млад јерарх и пун полета за рад на њиви Господњој, Епископ нишки Доситеј (Васић) био је ухапшен од стране бугарске окупационе војске и спроведен у заточеништво у Бугарску. Двојица његових сарадника оставили су сведочење о тим данима страдања и патње Епископа Доситеја:

„Кад су Бугари наступили ка Нишу, новембра 1915. епископ Доситеј се решио да остане са народом. На захтев Бугара, он је изашао пред војску бугарску и предао непријатељима овај град“.²⁵

Објашњење мотива за овакав његов чин, изложено је на следећи начин:

„Он је ово учинио са жељом да се спаси град и становништво од разарања и страдања и да за мирно грађанство измоли од непријатеља поштеде. Он лично је гарантовао за ред и мир становништва. Ипак, пет дана по заузећу Ниша, бугарске окупационе власти одвеле су епископа Доситеја у Бугарску и тамо га интернирале. Годину дана провео је у округу пловдивском у Бачковском манастиру, у Родопима. Две године провео је у Соколском манастиру — срез грабовски на простору Старе Планине“.²⁶

Друго сведочење, које говори о данима интернације, иако изречено књижевним језиком, одсликава стварну патњу кроз коју је прошао

---

²² Кондић 2010, 525–527.

²³ Радић 2011, 141.

²⁴ Радић 2011, 140–141.

²⁵ Кондић 2008, 14.

²⁶ Кондић 2008, 25.

овај угодник Божији. По неистраживом промислу Божјем, заробљенички дани у Бугарској били су само припрема за чашу мучеништва коју ће испити у периоду од 1941–1945. године:

„Суморна јесен 1915. године. Повлачење војске из своје отаџбине, бекство грађана од својих кућа, напуштање родитеља, деце, блиских и милих. Разорење, пустошење, беда и страдање. И њега сви зову да не ризикује својим животом и напусти Ниш. У његов стан долази министар и нуди му удобно место у своме аутомобилу. А пастир добри мисли на паству своју. У срцу му Неко говори: „Пастир добри душу своју полаже за овце, а најамник, који није пастир, коме нису овце своје, види вука где иде, и оставља овце, и бежи: и вук разграби овце и распуди их; најамник бежи, јер је најамник и не мари за овце“. И мисли даље владика речима Јеванђеља: Ја сам пастир и знам своје овце и моје овце мене знају. Знам Оца, који је на небу. И одлука се доноси и формулише речима Христа: „душу своју полажем за овце“.

— „Ја остајем са својом паством, јер оног часа у коме би напустио своје стадо престао бих да будем епископ“ — одговорио је владика министру. И остао је у Нишу. Велико је било његово понижење за којим је следовало и заточење код Бугара. Изнурен и гладан, проводи он дуге дане у манастиру. Копа земљу и на својим леђима вуче из шуме дрва. То му није занимање да се скрати време већ потреба живота. Једном дође у манастир бугарски пуковник и затражи од братства манастирског да га одведу код српског владике да се са њим обрачуна. Доведен код епископа, он почне са псовкама грдити њега и српски народ. Са достојанством, ћутећи стајао је владика. У највећој љутњи бесни Бугарин извади сабљу и са псовком баци се на епископа.

— „Ако Ви мислите да проливена архијерејска крв може донети победу вашем оружју, убијте ме. Ја знам зашто дајем свој живот“ — проговорио је владика, сав блед али потпуно миран и без осећаја страха, мада му је смрт гледала у лице.

— „Нећу да прљам бугарско оружје проклетом крвљу!“ — узвикнуо је разјарени Бугарин. Бацио је сабљу и уперио на владика револвер. Још моменат и владика би се опростио са животом. Али све је у рукама Божјим, и длака с главе неће погинути без Божије промисли, по речи Светог Јеванђеља. Жена побеснелог официра ипак се осећала хришћански. Она се баци на свога мужа и задржи убилачку руку од извршења прљаве намере“.²⁷

²⁷ Кондић 2008, 33.

Епископ Доситеј је ослобођен из интернације тек по завршетку рата, вративши се у Ниш са групом од преко стотину свештеника који су били интернирани по логорима у Бугарској током рата. Кућа у којој је становао до хапшења и интернирања била је сасвим опљачкана од бугарске војске. Као што ни Митрополит Србије Димитрије (Павловић) и Митрополит пећки Гаврило (Дожић) нису затекли ниједан предмет у епархијским резиденцијама у којима су боравили до избеглишта односно интернације, тако и Епископ нишки Доситеј није затекао нити један предмет у епархијском дому у Нишу.

2. 5. Епископ шабачки Сергије (Георгијевић) (1905–1919)

Већ првих дана рата, због аустроугарског бомбардовања Шапца у коме је међу првим метама била и Саборна црква, иста је тешко оштећена и остала потпуно неупотребљива за богослужење. Епископски дом претворен је у војну болницу, због чега је Епископ шабачки Сергије (Георгијевић) прешао у Ваљево у коме је био до новембра 1915. када је са војском и народом кренуо пут евакуације. Преко Рашке и Косовске Митровице стигао је до Приштине. Ту је прихватио позив умировљеног Митрополита рашко-призренског Нићифора (Перића) и остао у његовој кући, јер није био одговарајућег здравственог стања за путовање преко Чакора у Црну Гору или албанских планина ка обали Јадрана. Наиме, Епископ Сергије је био тешки срчани болесник. Одмах по уласку бугарских трупа у Приштину, одведен је са Митрополитом Нићифором у Скопље на саслушање код команданта Војне области. После тога су враћени у Приштину, где су боравили у приватној кући Митрополита Нићифора све до марта месеца 1917. у релативној поштеђености од страдања, али су трпели општу тегобу живота у рату и окупацији а то је скупоћа и недостатак животних намирница. У великом таласу одмазде због Топличког устанка, у пролеће 1917, Епископ Сергије је ухапшен заједно са својим домаћином и спроведен у Бугарску у интернацију, у селу Арбанаси код Трнова. Ту је и дочекао крај рата и ослобођење. Напослетку, услед последица од интернирања веома му је ослабило здравље, због чега је по повратку у отаџбину затражио умировљење 1919, те убрзо и преминуо 1922.²⁸

2. 6. Епископ велешко-дебарски Варнава (Росић) (1913–1920)

Почетак Првог светског рата затекао је Епископа велешко-дебарског Варнаву у Охриду у звању администратора епархија Јужне Србије (охридске, битолске, струмичке и дојранске), које му је, почетком ме-

---

²⁸ Вуковић 1997, 443.

сеца јула 1913, поверио Митрополит Србије Димитрије.²⁹ Одатле је, крајем децембра 1915. године, прешао са српском војском на Крф, а потом у Солун. Чак и у таквим животним приликама пастирски чини све што је могуће, о чему је забележено следеће:

„Он је продужио своју пастирску мисију, да диже дух у војсци и патриотско расположење, живом речју будећи свесно схватање своје дужности, да се напрегну све силе за ослобођење рођене земље од свирепог непријатеља. С пламеном проповеђу, убеђеном у праведност српске ствари, ступао је он по болницама међу несрећним рањеницима, на великим скуповима међу иностранцима, и у цркви међу својим верним народом“.³⁰

Такође, остала је записана његова беседа, изговорена у Солуну у Цркви Светог Саве на Божић 1916, испуњена надахнутим речима утехе и охрабрења.³¹

С обзиром на чињеницу да је богословско образовање стекао у Петроградској духовној академији, те важио за врсног znalца руског језика и културе, али и за искусну личност у опхођењу са члановима високих друштвених и црквених кругова, међу којима је стекао велики број пријатеља и поштовалаца, Епископ Варнава је одлуком српске владе послан у Русију у црквено-дипломатску мисију. Стављено му је у задатак да у руској црквеној и културној јавности представи српску борбу за ослобођење и ојача дух словенске солидарности.

По добијеној сагласности руске државне и црквене администрације, стигао је у Русију крајем месеца маја 1916. За боравиште му је одређено Синодско подворје у Александро-невској лаври у Петровграду.³² Одатле је обилазио петроградске цркве, богослужио, проповедао и држао предавања на интелектуалним форумима. Исту мисију вршио је и у Москви и другим градовима простране Русије. Почетком 1917. провео је месец дана у Харкову истим поводом, уживајући гостопримство знаменитог јерарха, Архиепископа Антонија (Храповицког).³³ Изузев богослужења и беседа, Епископ Варнава је сакупљао и материјалну помоћ за српски народ и војску. Он је тај новац достављао српском посланику у Петрограду.³⁴

---

²⁹ Мајевски 1933, 174.

³⁰ Мајевски 1933, 185.

³¹ Мајевски 1933, 186–189.

³² Мајевски 1933, 190–191.

³³ Мајевски 1933, 193–195.

³⁴ Мајевски 1933, 208–209.

Уз наведене обавезе, владика Варнава имао је још једну, веома деликатну мисију — обједињавање српске црквене емиграције у Русији. Известан број свештеника и богослова, са налогом српске владе, нашао је уточиште у Русији. Многи од њих су се обраћали Епископу Варнави разноврсним молбама (тражење помоћи, препоруке, добијање вести из Србије о родбини и др). Имајући на уму, с једне стране, аутентичне вести о великом броју пострадалог свештенства од бугарских и аустроугарских окупатора, а с друге стране, велике духовне потребе народа на које је тек требало одговорити по ослобођењу земље, Епископ Варнава је почетком јануара 1917. упутио молбу Светом Синоду Руске Православне Цркве у којој је образложио наведену ситуацију са српским клиром. Том приликом тражио је благослов да се сви богослови који се налазе на школовању у разним семинаријама у Русији сакупе у једну семинарију, па је у ту сврху предложио да то буде Тауријска духовна семинарија у Симферопољу, која је због свог географског положаја и климатских услова била најпогоднија за ученике са југа Балкана. Истовремено је предложио и да им се у школски програм додају предмети: Српска црквена и народна историја и Књижевност. За предавача је предложио неког од постојећих професора богословије који је већ боравио у Русији. За материјално покриће предложеног интерната, капацитета од 50 особа, молио је да буде обезбеђено из руских државних и црквених фондова.³⁵ Међутим, пламен најпре фебруарске, а потом и октобарске, бољшевичке револуције онемогућио је спровођење у дело ове драгоцене идеје Епископа Варнаве.

Током последњег периода боравка у Русији, владика Варнава је у пролеће и лето 1917. био сведок великих и бурних догађаја на политичкој и јавној сцени руске државе. Абдикација цара Николаја II, власт Привремене владе и њен анархични однос према Цркви исказан кроз уклањање најважнијих архијереја, митрополита петроградског Питирима и московског Макарија, потом умировљење, као и убиство Митрополита кијевског Владимира које је извршила нахушкана маса, оставили су на Епископа Варнаву најдубљи утисак. Приликом отварања Сверуског црквеног сабора у Москви, у јуну 1917, узео је учешћа у раду овога сабора у својству званичног заступника српског епископата из Србије, Црне Горе и Карловачке митрополије.³⁶

Бољшевичка револуција била је узрок одласка из Русије и српске емиграције. Епископ Варнава је кренуо из Петрограда 18. октобра 1917. и преко Финске, Шведске и Норвешке стигао до Енглеске и

---

³⁵ Мајевски 1933, 211–213.

³⁶ Мајевски 1933, 224–225.

Лондона, првих дана месеца новембра. После извесног времена које је провео у Лондону, одакле је стигао обићи и српске богослове који су као и он, после Русије нашли уточишта у Дорчестеру и Кадесдону, искористио је прилику да се упозна са духом и устројством Англиканске цркве као и са енглеским државним устројством и културом. Из Енглеске је прешао у Француску крајем 1917, где је обилазио српске школе, сиротишта и болнице, свугде држећи патриотске говоре којима је храбрио децу, омладину и рањенике да издрже још мало времена до победоносног повратка у ослобођену отаџбину.³⁷

Већ почетком фебруара 1918. дошао је на Крф, где је са свештенством служио молепствија за страдале војнике, као и на острву Видо покрај Плаве гробнице, где је 24. фебруара 1918. одслужио свечани парастос за хиљаде пострадалих српских војника.³⁸ С обзиром на то да се увелико спремао офанзива савезничких снага из правца Солуна према Београду, Епископ Варнава је током месеца марта прешао са Крфа у Солун. Управо је у том граду, у Цркви Светог Саве, у јесен 1918, свечано дочекао и поздравио лондонског бискупа Артура Фолија Винингтон Инграма (1858–1946), осведоченог пријатеља српског народа. У поздравном говору, владика Варнава се, у присуству чланова српске владе и угледних личности, обратио лондонском бискупу следећим речима:

„У данима ових искушења, енглеска Црква примила је живог учешћа у судбини српског народа и српског свештенства. То се не може заборавити и то остаје дубоко урезано у срцима српског народа. То није обична појава; то је величина душе и срца енглеског народа који се великом племенитошћу својом спустио у дубину српске душе и нашао у њој праве, племените искрице праведнога и заслужног народа. Велики британски народ данас испољава своју радост поводом васкрсења српске отаџбине. Велика енглеска жива Црква схваћа тешкоће које су задесиле српски народ, бацајући свој праведни поглед на трагове варварских бугарско-немачких злочина у пострадалој Србији. Варваризам бугарски није поштедео ни српске деце у колевци нит српске нејачи. Није имао призрења ни према представницима Цркве већ их је у масама злостављао на начин на који су мучени у првим вековима посленици Христове правде!“³⁹

---

³⁷ Мајевски 1933, 229–230.

³⁸ Мајевски 1933, 231–234.

³⁹ Мајевски 1933, 237–238.

Епископ Варнава је кренувши из Солуна и пратећи трупе српске војске у победоносном ходу ка Србији, освештао Спомен цркву на Кајмакчалану 17. септембра 1918, у чијем окриљу су сахрањени страдали српски војници. Свету Литургију и Чин освећења савршио је у присуству регента Александра Карађорђевића, врховног команданта српске војске, неколико министара и генерала.⁴⁰ У Божићној посланици упућеној народу крајем децембра 1918, Епископ Варнава је изразио радост због победоносног окончања рата и народног уједињења. Позвао је народ да са несмањеном снагом ради на отклањању последица ратног страдања и разарања.⁴¹ Одмах по ослобођењу простора који му је био поверен на духовно старање, владика Варнава је наставио своју пастирску делатност проширену и на територију Скопске митрополије, а која је била упражњена мученичким страдањем Митрополита Викентија Крцића. Епископ Варнава ће управо бити и изабран за Викентијевог наследника на мученичком трону скопских митрополита 1920.⁴² Потом ће 1930. наследити на трону Светога Саве Патријарха Димитрија и управљати Српском Православном Црквом као њен првојерарх све до упокојења, 23. јула 1937.⁴³

2. 7. Умировљени Митрополит рашко-призренски Нићифор (Перић) (1901–1911)

Митрополит рашко-призренски Нићифор Перић, будући умировљени архијереј, живео је почев од 1911. у приватној кући у Приштини. Управо овде ће га затећи бугарска окупација Косова и Метохије, токмо месеца октобра 1915. Као што је претходно наведено, још у децембру 1915. примио је под свој кров Епископа шабачког Сергија (Георгијевића), са којим је заједнички подносио тегобе бугарске окупације. Остао је упамћен његов говор, произнет поводом прославе спомена Свете равноапостолне браће Кирила и Методија пред командантом и највишим службеницима бугарског окупационог система у окупираној Приштини, 24/11. маја 1916, када је храбро подигао глас против насиља окупатора према незаштићеном народу. У таласу одмазде за Топлички устанак, ухапшен је током месеца марта 1917. од стране бугарске војске у Приштини, упркос томе што је био тешки срчани болесник прикован за постелу, да би напослетку био и спроведен у интернацију у Софију. Српска влада је, преко међународног одбора Црвеног крста, учинила

---

⁴⁰ Мајевски 1933, 240–241.

⁴¹ Мајевски 1933, 241–244.

⁴² Ковачевић 1971, 470.

⁴³ Вуковић 1997, 50–53.

више покушаја, како би му се олакшао положај, али све то је остало без позитивног резултата. Бивајући у интернацији у тешким условима живота и без лекарске помоћи, уснуо је у Господу 1. фебруара 1918. године у Софији и тамо сахрањен, али му се не зна за гроб.⁴⁴

Закључак

На основу прегледног излагања страдања српских архијереја, могуће је констатовати неоспорну чињеницу да је и највиша јерархија делила мученички пут православног српског народа и осталог свештенства током Првог светског рата. Целокупна историја Српске Православне Цркве показује да су увек током ратних страхаота уз народ страдали и његово свештенство и епископат. О томе сведоче спаљени ћивот Светог Саве, мучеништво Светог Теодора, Епископа вршачког, свети свештеномученици игуман Пајсије и ђакон Авакум, али и многи други све до периода 1914–1918. Но ипак, и за време потоњих ратних страдања, у раздобљу 1941–1945, настављено је голготско путовање Српске Цркве и њеног клира. Страдајући и бивајући обливени мученичком крвљу, уз Митрополита скопског Викентија стали су: Свети свештеномученик Митрополит дабробосански и сарајевски Петар (Зимоњић) (1866–1941), Свети исповедник Митрополит загребачки Доситеј (Васић) (1878–1945), Свети свештеномученик Митрополит црногорско-приморски Јоаникије (Липовац) (1890–1945), свети свештеномученици Епископ горњокарловачки Сава (Трлајић) (1884–1941) и Епископ бањалучки Платон (Јовановић) (1874–1941), као и Свети исповедник Епископ хвостански Варнава (Настић) (1914–1964).

Осим тога, и онај део православног српског епископата који је био на просторима Аустроугарске монархије и у областима под њеном окупацијом, а који је остао у својим надлежним епископијама током Великог рата, био је у незавидној ситуацији и под сталном полицијском и војном присмотром као антидржавни елемент. Нарочити вид притиска читовао се у перфидном приморавању на исказивање лојалности аустроугарском цару, као и подстицање својих епархиота да чине исто, али и да их преко посланица и расписа позивају за узимање учешћа у војним зајмовима. Ово је било изузетно тешко оптерећење за њихову савест, које би се без икаквог суздржавања могло окарактерисати као мучеништво савести, које у духовном погледу није било умногоме лакше од мучеништва крви и тела која су поднела њихова браћа архијереји.

---

⁴⁴ Вуковић 1997, 378–379.

Литература

- Веселиновић, Р. 1971. „Уједињење покрајинских цркава и воспостављање Српске патријаршије“. У *Српска Православна Црква 1920–1970: сјоменица о 50 њод. обнове аушокефалносћи*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.
- Гардашевић, Б. 1971. „Организационо устројство и законодавство Православне Цркве између два рата“. У *Српска Православна Црква 1920–1970: сјоменица о 50 њод. обнове аушокефалносћи*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.
- Ђурић, С., и Стевановић В., прир. 1989. *Голѡша и васкрс Србије 1915–1918*, 1–2, 2. издање. Ѓакoвeс — Београд: Zrinski — „Београд“.
- Живојиновић, Д. 2013. *Вашикан и Први светишки рай*, књ. 3. Београд: Хришћанска мисао.
- Јанковић, Д., и Храбак Б. 1976. *Зайисници седница Министарској савеша Србије 1915–1918*. Београд: Архив Србије.
- Јевтић, Атанасије, ур. 1987. *Задужбине Косова: сјоменици и знамења српској народа*. Призрен — Београд: Епархија рашкопризренска — Богословски факултет.
- Катић, Р. 1989. „Истина о убиству скопског Митрополита Вићентија“. *Православље: новине Српске Патријршије*, година XXIII, бр. 535 (1989): 11.
- Ковачевић, Б. 1971. „Српски Патријарси последњих педесет година“. У *Српска Православна Црква 1920–1970: сјоменица о 50 њод. обнове аушокефалносћи*. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.
- Кондић, П. 2009. „Сабор три светитеља под Острогом 1915–1919. године“. *Црква — календар Српске Православне Патријршије за ѡросћу 2009. ѡдину*. Београд: Свети Архијерејски Синод, 2009.
- Кондић, П. 2011. „Спомен на духовне великане“. *Гласник*, год. ХСII, бр. 1 (јануар): 23–31.
- Кондић, П., ур. 2010. *Патријарх српски Гаврило: Живимо у светињи и слободи: изабрани сјиси, ѡсланице, беседе, акша, ѡисма и зайиси: ѡводом сездесећѡгодишњице уѡкојења*. Београд — Цетиње: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за теолошка истраживања — Светигора.
- Кондић, П., ур. 2008. *Христу веран до смрти: светишеноисѡведник Досишеј, зајребачки и ваведенски*. Београд — Цетиње: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке — Митрополија црногорско-приморска — Светигора.
- Мајевски, В. 1933. *Српски ѡпатријарх Варнава и њеѡво доба*, књ. 1. С руског превео Александар Живановић. Осижек: Штампарија А. Рот.
- Радић, Р. 2011. *Живој у временима: Патријарх Гаврило Дожић 1881–1950*, 2.

- издање. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за теолошка истраживања.
- Вуковић, Сава, Епископ шумадијски. 1997. *Српски јерарси од деветиої до двадесетїої века*. Крагујевац: Каленић.
- Средојевић, А. 2017. *Српски патријарх Димитрије Павловић (1920–1930)*. Београд — Ваљево: Хришћанска мисао.

Примљено: 29. 8. 2017.

Исправљено: 9. 9. 2021.

Одобрено: 10. 9. 2021.

SUFFERING OF SERBIAN BISHOPS IN FIRST WORLD WAR

Milovan Parezanović

*Archbishopric of Belgrade and Karlovac,
Belgrade*

Summary: Information on the suffering of bishops of the Serbian Orthodox Church, who were tortured and killed by the Bulgarian and Austro-Hungarian armies during the First World War, are unified in this paper. From the data obtained from research work and from the literature that provides insights into the history and personality of the Serbian Orthodox Church, we can get a general impression of the fact that, even in the absence of oversimplifying the truth, the highest church hierarchy equally shared the martyrous path with its Serbian people during the First World War.

The Hierarchs that are mentioned here are: Metropolitan of Serbia Dimitrije Pavlović, Metropolitan of Skopje Vićentije Kražić, Metropolitan of Peć Gavriilo Dožić, Bishop of Niš Dositej Vasić, Bishop of Šabac Sergije Georgijević, Bishop of Veles and Debar Varnava Rosić, retired Metropolitan of Raška and Prizren Nićifor Perić.

Key words: *Serbian bishops, First World War, suffering.*